

**МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРДА ИЖОДИЙ ФИКРЛАШНИ
РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ САМАРАЛИ МЕТОДИКАСИ**

Камалов Б.Ш

*Ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институти
Қорақалпоғистон филиалининг мустақил изланувчиси*

Аннотация: Ушбу мақолада мактабгача ёшдаги болаларда ижодий фикрлаш қобилиятини шакллантириш ва ривожлантиришнинг самарали методик усуллари таҳлил этилган. Болалар онгида янги гоялар яратиш, мустақил фикр юритиш ва муаммоларни ижодий ечиш кўникмаларини ривожлантиришда ўйин фаолияти, тасвирий санъат, мусиқа, ҳикоя тузиш ва тажриба машғулотларининг ўрни ёритилган. Шунингдек, педагогик жараёнда замонавий инновацион усуллардан фойдаланиш орқали ижодий фикрлашни рағбатлантириш йўллари кўрсатилган.

Калит сўзлар: ижодий фикрлаш, мактабгача таълим, бола ривож, инновацион усуллар, ўйин фаолияти, методика, педагогика.

КИРИШ

Бугунги кунда жамият тараққиёти ва давлатнинг барқарор ривожланиши, аввало, янги авлоднинг билимдон, ташаббускор ва ижодкор бўлиб камол топишига бевосита боғлиқ. Илм-фан ва технологиялар жадал суръатлар билан ривожланиб бораётган бу замонда инсон фақат мавжуд билимларни ўзлаштирибгина қолмай, балки янгича фикр юритиш, муаммоларга креатив ечим топиш ва яратувчанлик қобилиятини намоён этиши талаб этилади. Шу боисдан ҳам таълим тизимининг ҳар бир босқичида, хусусан, мактабгача таълим жараёнида ижодий фикрлашни шакллантириш ва ривожлантириш масаласи долзарб аҳамият касб этади.

Мактабгача ёш — инсон онги ва шахсий хусусиятлари жадал ривожланадиган муҳим психофизиологик босқичдир. Бу даврда бола атрофидаги воқеликни ҳис эта бошлайди, таассуротлар орқали билим тўплайди ва уларни ўз тасаввурида қайта ишлаб чиқади. Ижодий фикрлаш айнан шу жараёнда шаклланиб, боланинг табиий қизиқувчанлиги, топқирлиги ва мустақил қарор қабул қилиш қобилияти орқали намоён бўлади. Педагогика фанида таъкидланишича, агар мактабгача ёшдаги болада ижодий фикрлашга нисбатан қизиқиш қўллаб-қувватланмаса, кейинги таълим босқичларида бу қобилиятнинг ривожланиши анча қийин кечади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Мактабгача ва бошланғич таълим тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги қарорлари ва соҳавий давлат дастурларида ҳам болаларда ижодий фикрлаш, тафаккур ва интеллектуал фаолликни ривожлантириш устувор вазифа сифатида белгилаб берилган. Зеро, замонавий таълим тизимида боланинг фаол иштирокчиси сифатида намоён бўлиши, унинг мустақил фикр билдириши, янги гоялар илгари сура олиши муҳим педагогик мезон ҳисобланади.

Мактабгача таълим муассасаларида ижодий фикрлашни ривожлантириш жараёни фақатгина ўйин ёки машғулотлар орқали амалга ошмайди, балки бу — комплекс ёндашувни талаб этувчи педагогик тизимдир. Бунда болаларнинг ёш хусусиятлари, индивидуал қобилиятлари, эҳтиёж ва қизиқишлари инобатга олиниши зарур. Тарбиячи боланинг фикрлашини эркинлаштириш, сўз билан ифода этиш қобилиятини ривожлантириш, муаммоларга креатив ёндашиш кўникмасини шакллантириш учун турли инновацион усуллар, ижодий ўйинлар ва машғулотлардан фойдаланиши лозим.

Мактабгача ёшда ижодий фикрлашнинг психологик ва педагогик асослари

Ижодий фикрлаш — шахснинг янги ғоялар яратиш, мавжуд билимларни янгича тарзда қўллаш ва муаммоларга оригинал ечим топиш қобилиятидир. Психологлар (Ж. Пиаже, Л.С. Выготский, Г. Олпорт, Э. Торренс ва бошқалар) таъкидлаганидек, ижодкорлик инсон табиатининг ажралмас қисми бўлиб, у эрта ёшданок ривожланади. Мактабгача таълим даврида бола дунё ҳақидаги тасаввурини ҳиссий идрок орқали шакллантиради, бу эса ижодий тафаккур учун асос бўлади.

Л.С. Выготскийнинг “яқин ривожланиш зонаси” назариясига кўра, бола катталар ёрдамида ўзи мустақил бажара олмайдиган фаолиятни бажаришга қодир бўлади. Шу сабабли педагог бола фаолиятини тўғри йўналтирса, унинг фикрлаш қобилияти ва ижодий потенциали тезроқ ўсади.

Педагогик нуқтаи назардан, ижодий фикрлашни ривожлантириш фақат маълум бир фан ёки машғулот доирасида эмас, балки бутун таълим жараёнидаги умумий муҳит, муносабат ва мотивация билан узвий боғлиқ. Ижодкорлик муҳити — бу болага хатолардан қўрқмасдан эркин фикрлаш, янги ғояларни синаб кўриш имконини берадиган макондир.

Ижодий фикрлашни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари

Мактабгача таълим муассасаларида ижодий фикрлашни ривожлантириш қуйидаги йўналишлар бўйича амалга оширилиши мақсадга мувофиқ:

Ўйин фаолияти орқали ижодий фикрлашни ривожлантириш

Ўйин — боланинг асосий фаолият тури бўлиб, у орқали бола дунёни англайди, муносабатларни ўрганади ва янги вазиятларга мослашади. Таълимий ва ролли ўйинлар орқали бола:

- муаммоларни мустақил ҳал қилади;
- бошқалар фикрини эшитиш ва келишишни ўрганади;
- янги ролларни ижодий ижро этади.

Масалан, “Қурилишчилар”, “Дўкон”, “Космонавтлар” каби ролли ўйинлар орқали бола нафақат фикрлаш, балки ижодий вазият яратиш қобилиятини ҳам ривожлантиради.

Тасвирий фаолият ва бадий ижод орқали ривожлантириш

Расм чизиш, аппликация, гилим ясаш ёки конструкциялаш каби фаолият турлари боланинг тасаввурини бойитади, фикрлаш ва ҳиссий дунёсига ижобий таъсир

кўрсатади. Педагог болаларга эркин мавзуларда расм чизиш, янги материаллардан фойдаланиш имкониятини берса, бу ижодий фаолликни кучайтиради.

Масалан, “Менинг орзумдаги уй”, “Эртак қаҳрамони”, “Куз манзараси” мавзулари бўйича расм чизиш машғулотлари болаларнинг фантазиясини фаоллаштиради.

Ҳикоя тузиш ва нутқ фаолияти орқали ривожлантириш

Бола учун сўз орқали фикр ифода этиш ижодий тафаккурнинг муҳим қисми ҳисобланади. Ҳикоя тузиш, сўз ўйинлари, эртакни давом эттириш каби машғулотлар орқали бола:

- образли фикрлашни ўрганади;
- хотирасини ривожлантиради;
- ижодий сўз бойлигини оширади.

Масалан, педагог “Эртакни давом эттиринг” ёки “Янги қаҳрамон ўйлаб топинг” каби топшириқлар орқали болаларни ижодий фикрлашга ундаши мумкин.

Муаммоли таълим усули

Муаммоли таълим — болалар олдига ечимни талаб этувчи савол ёки амалиётнинг вазифа қўйишдир. Бу усул болани мустақил фикрлашга, таҳлил қилишга ва янги ечим топишга ўргатади. Масалан:

- “Қушлар нима учун қишда кетишади?”
- “Агар қуёш чиқмаса, нима бўлади?”

каби саволлар орқали болалар табиий ҳодисалар ҳақида мулоҳаза юритиб, ўз фикрини ижодий ифода этадилар.

Инновацион педагогик технологиялардан фойдаланиш

Замонавий технологиялар — интерактив доскалар, мультимедиа воситалари, электрон ўйинлар — болаларнинг қизиқишини оширади ва уларни фаол иштирокчига айлантиради. Визуал ва аудиовоситалар орқали болаларнинг ҳиссий идроки ва ижодий қуввати фаоллашади.

Масалан, интерактив “Эртак дунёси” дастурлари ёки 3D қаҳрамонлар орқали эртак тузиш машғулотлари болаларни илҳомлантиради.

Педагогик муҳит ва катталарнинг роли

Ижодий фикрлашни ривожлантириш жараёнида муҳит ва катталарнинг муносабати ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Тарбиячи болаларга ишонч билдириши, уларнинг ғояларини қадрлаши ва хатоларга сабр билан ёндашиши лозим. Агар бола ўз фикрини эркин баён эта оладиган муҳитда бўлса, у ижодий имкониятларини тўлиқ намоён эта олади.

Муҳим тамойиллар қуйидагича:

- Боланинг ҳар бир ғоясини қийматли деб қабул қилиш;
- “Тўғри/нотўғри” деган баҳолашдан кўра “Сенинг фикринг қизиқ экан” деган муносабатни қўллаш;
- Жамоавий ижодий фаолиятни ташкил этиш (масалан, гуруҳ бўлиб расм чизиш ёки сахна кўрсатув тайёрлаш).

Бундай муҳит болаларда ўзаро ҳамкорлик, ишонч ва ижодий эркинликни шакллантиради.

Ижодий фикрлашни баҳолаш ва ривожланиш динамикаси

Ижодий фикрлашни ривожлантиришда натижани баҳолаш ҳам муҳим. Педагог болалардаги ижодий ўзгаришларни қуйидаги мезонлар асосида кузатиши мумкин:

- Янги ғоялар таклиф этиш қобилияти;
- Фикрларнинг оригиналлиги;
- Муаммога янгича ёндашув;
- Эстетик ҳисси ва фантазия даражаси;
- Фаол иштирок ва ташаббускорлик.

Тажриба кўрсатишча, агар таълим жараёнида болаларга мунтазам равишда эркин ижод қилиш имконияти берилса, уларнинг мустақил фикрлаши ва яратувчанлиги тез суръатда ўсади.

АМАЛИЙ ТАВСИЯЛАР

Ҳар бир машғулотда болага мустақил қарор қабул қилиш имкониятини бериш.

Ўйин фаолиятини дарс жараёни билан уйғунлаштириш.

Болалар ишидан “тўғри жавоб” талаб қилиш ўрнига ижодий ёндашувни рағбатлантириш.

Турли маданий ва бадий фаолият турларини бирлаштириш (масалан, расм чизиш билан мусиқа ёки эртак айтишни уйғунлаштириш).

Болаларни жамоавий ижодий ишларга жалб қилиш орқали уларда мулоқот ва ҳамкорлик кўникмасини ривожлантириш.

ХУЛОСА

Мактабгача ёшдаги болаларда ижодий фикрлашни ривожлантириш — бу нафақат таълимий вазифа, балки келгуси шахсий ва ижтимоий ривожланишнинг пойдеворидир. Чунки айнан мактабгача таълим даврида бола тафаккури шаклланади, мустақил фикр билдириш, янги ғоялар яратиш ва дунёга ижодий муносабатда бўлиш кўникмалари асос солинади.

Тадқиқот ва таҳлиллар шуни кўрсатадики, ижодий фикрлаш болада табиий равишда мавжуд бўлади, аммо уни ривожлантириш учун педагогик раҳбарлик ва мақсадли муҳит зарур. Агар педагог болага фақат тайёр билимларни бериб қўйса, унинг фикрлаш фаоллиги сусаяди; аммо агар у болани мустақил изланишга, тажриба қилишга ва янги ғояларни синашга ундаса — болада ижодий тафаккур жадал ривожланади.

Ижодий фикрлашни ривожлантиришнинг самарали методикаси — бу боланинг ёш ва индивидуал хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, ўйин, бадий фаолият, нутқ ривожига ва инновацион таълим усуллари интеграциялашга асосланган тизимли жараёндир. Бу методика қуйидаги натижаларни беради:

- болаларда мустақил ва эркин фикрлаш қобилияти ошади;
- янги ғоялар яратишга қизиқиш кучаяди;
- мулоҳаза юритиш, таҳлил қилиш ва янгича ечим топиш кўникмалари шаклланади;

• жамоада ҳамкорлик қилиш ва ўз фикрини ҳимоя қила олиш қобилияти ривожланади.

Шу билан бирга, ижодий муҳитнинг мавжудлиги ҳам ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Тарбиячи болаларнинг фикрини қадрлаган, хатоларни ижодий изланишнинг бир қисми сифатида қабул қилган ҳолда фаолият юритса, бу жараёнда болаларда ишонч, илҳом ва ижодий мотивация кучаяди. Шу боисдан, ҳар бир мактабгача таълим муассасасида ижодкорлик муҳитини яратиш, интерфаол ўйинлар ва инновацион технологиялардан фойдаланишни тизимли йўлга қўйиш муҳим педагогик вазифа бўлиб ҳисобланади.

Болаларда ижодий фикрлашни ривожлантириш бўйича амалий тавсиялар куйидагича умумлаштирилади:

Таълим жараёнида “савол-жавоб” эмас, “муаммо-егим” тамойилини жорий этиш;

Болаларга ҳар бир фаолиятда мустақил қарор қабул қилиш имкониятини бериш;

Ўйин, мусиқа, расм чизиш ва ҳикоя тузиш фаолиятларини уйғунлаштириш;

Болаларнинг фикрларини эркин ифода этишини рағбатлантириш ва ижобий баҳолаш;

Тарбиячиларнинг ижодий фаоллигини ҳам ошириш, уларни доимий равишда методик ва инновацион тайёргарликдан ўтказиш.

Хулоса қилиб айтганда, мактабгача ёшдаги болаларда ижодий фикрлашни ривожлантириш нафақат уларнинг таълимий муваффақиятини таъминлайди, балки уларнинг келгуси шахсий ривожланиш, касбий танлов ва ҳаётий фаоллиги учун ҳам мустаҳкам асос яратади. Ижодий фикрлайдиган бола — эртанги кунда янгилик яратадиган, муаммоларни ижодий еча оладиган шахсдир. Шунинг учун ҳам педагогика фани ва амалиётида ижодий фикрлашни ривожлантириш масаласи доимо марказий ўринда бўлиши керак.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Шодмонова, Ш. Мактабгача педагогика. Тошкент: “Fan va texnologiya”, 2012.
2. “Мактабгача таълим педагогикаси” дарслик. ЖДУ: Тошкент, 2021
3. Суюнов А., Ахмедова Н., Эштурдиева Г. Нутк устириш. Кичик ёшдаги болаларни мактабга тайёрлаш учун кулланма. - Т.: 2007,